

TÓTH MIHÁLY

*egyetemi tanár (PTE ÁJK)**tudományos tanácsadó (MTA TK JTI)*

MORÁLIS DEFICIT ÉS PATERNALIZMUS RÉGI-ÚJ IRÁNYOK A HAZAI GAZDASÁGI BŰNÖZÉS HATÁRAIN¹

Kedves Kollégák!

Köszönöm a megtisztelő felkérést. A Kriminológiai Társaság tudományos ülésein az utóbbi évtizedekben a gazdasági bűnözés témakörében olyan kiváló szakemberek tartottak előadást, mint Wiener Imre, Orosz Balázs, vagy Kacziba Antal. A mérce tehát magas.

Most látom, hogy a cím – az „és” kötőszó kivételével – csupa idegen szót tartalmaz, ezzel sokszor azok élnek, akik így is erősíteni próbálják mondanivalójuk tudományos jellegét. A cím azonban talán mégis pontosan körvonalazza az általam választott két időszakú névtémakört. Az egyikkel, a gazdasági morál és a gazdasági bűnözés kapcsolatával a rendszerváltás óta krónikus problémaként szembesülünk, a másik, az állam (és ennek szolgálatában az állami bűnüldöző szervek) gazdasági büntetőjogot sem kímélő „neo-paternalizmusa” inkább az utóbbi évek mind markánsabbá váló kortünete. Az aktuális diagnózisok feltárásában és elemzésében a kriminológiának voltaképpen már hazai önállósodása óta meghatározó szerepe volt és van ma is.

I.

Már több mint száz éve magyarul is megjelent *Gabriel Tarde* „Összehasonlító tanulmányok a kriminológia köréből” című műve (az írások zöme még a XIX. század 80-as éveiben készült). Ennek előszavában olvashatók a következő gondolatok: „Sokáig az egyén érdekét tartották a nemzetgazdák az emberi cselekvőség egyedüli rugójának. Megkonstruálták a *homo oeconomicus*-nak, a termelő és fogyasztó embernek elvont fajképét, figyelmen kívül hagyva, hogy a gazdasági tevékenység nem csupán értelmi szervezetnek a lecsapódása, melyet

¹ A Magyar Kriminológiai Társaság ülésén, 2016. szeptember 22-én elhangzott előadás szerkesztett változata

a szükségérzet sarkall, hanem még inkább az ember vágyainak, törekvéseinek, érzelmeinek következménye. A termelésnek, a jövedelemelosztásnak s a fogyasztásnak megvan a maga érzelmi oldala is, ezt világítja meg a gazdasági lélektan.”² Tarde egyebek mellett egyes gazdasági bűncselekménytípusok változásainak okait is kutatta: „Kóros jelenség az is – írja -, hogy negyven év alatt a csődök száma megkétszereződött, bárha a forgalom még nagyobb arányban növekedett. Tán még súlyosabb, hogy a vagyonhiány címén megszüntetett csődök száma is csaknem megkétszereződött. Mindig nagyobb arányban veszélyeztetik – másnak a pénzét. A kereskedői vállalatokhoz fűződő érdekek oltalma megcsökkent.”³

Vámbéry Rusztem a bűnözést befolyásoló társadalmi hatások közül elsősorban a gazdasági viszonyok determináns voltát emelte ki, rámutatva a gazdasági válságok szerepére, a vagyoni állapot és a vagyon elleni és gazdasági bűnözés összefüggéseire, ám hangsúlyozva azt is, hogy „a gazdasági tényező még a vagyoni kriminalitásnak sem egyedüli tényezője.”⁴ Ezzel szoros összefüggésben lényegesnek vélte a lakóhely szerepének elemzését is („nemcsak azok özönlenek a nagy centrumokba, akik ott képességeiket fokozottabban értékesíthetni vélik, hanem azok az élősdiak is, akik a társadalom munkás részének költségére kívánnak boldogulni”), és evidenciaként kezelte a foglalkozás és a bűnözés kölcsönhatását is („hogy a kereskedők több csalárd bukást [...] követnek el, mint más foglalkozásúak, ez sokkal naivabb igazság, mintsemhogy kriminológiailag számot tehetne.”)⁵

Angyal Pál a tradicionálisan gazdasági bűncselekményeknek minősülő deliktumok feldolgozása során - szemben több más bűncselekmény vizsgálatával - általában mellőzte a kriminológiai összefüggések kutatását, egyedül az adócsalás esetén utal a már akkor kimutatható alacsony adómorál problémájára. Részben hazánk történelmi fejlődéséből vezeti le, hogy „a társadalmi közvélemény nem érzi át osztatlanul a jövedéki kihágások kriminális jellegét”, s megoldásként azt javasolta, hogy „nemcsak a gazdasági és morális gátakat kell megerősíteni, hanem a büntető törvénykönyvet is szigorúan kell kezelni. [...] A büntetés nem alkalmatlan eszköze az adómorál gyógyításának, csak legyen kiszabásában minden büntetést érdemlő esetet elérő, súlyában a bűnösséggel arányos s alkalmazásában gyors.”⁶

A kriminológiai szemlélet a II. világháborút követő évtizedekben nehezen talált vissza az éppen csak kitaposott ösvényekre. A jog, benne a büntetőjog elvi megalapozását sokáig leegyszerűsített ideológiai sémák helyettesítették.

² TARDE G.: Összehasonlító tanulmányok a kriminológia köréből.. Athenaeum, Budapest, 1908. Az előszót *Paul Cuche* írta.

³ u.o. 63. old.

⁴ VÁMBÉRY Rusztem: Hat előadás a kriminológia köréből, Különlenyomat, Budapest, 1913, 83. old.

⁵ u.o. 71. old.

⁶ ANGYAL PÁL: A Magyar Büntetőjog kézikönyve. 8. Adócsalás. Athenaeum, Budapest, 1930. 11. old.

A kriminológia fokozatos újjáéledése azonban hozzájárult ahhoz, hogy a tervutasításos rendszer mindenhatóságának mítoszát előbb óvatosan kiegészítette, később határozottan kikezdte, a rendszerváltozás után pedig egyszerűen felváltotta a piac determináns szerepének elismerése. Tegyük hozzá ez bizonyos fókig táplálta az önszabályozás elégségségének, utóbb megalapozatlannak bizonyult reményét is.

Ma, a gazdaságpolitika és a büntetőpolitika viszonyát és fogyasztásra szánt termékeit tekintve szomorú időszakot élünk. A gazdasági morál erősödése helyett a morális válság elmélyülésének lehetünk tanúi, ami a bűnözés bizonyos formáihoz kapcsolódó attitűdökre is kihat. Ez egyaránt erősíti azt az önigazoló nézetrendszert, hogy a nyereséges gazdálkodás elkerülhetetlenné teszi a szürkegazdaság bizonyos formáihoz való alkalmazkodást, és feléleszti azt a korábban már csaknem sikeresen diszkvalifikált elvnek az érvényesülését, mely szerint „mindent szabad, amit a büntetőjog nem tilt”. Az erős központosítás révén bővülő büntetőjogi eszközrendszerhez ugyanakkor gyakran szeletív jogalkalmazás társul, ami az érdek-összeütközésekből eredő konfliktusok megoldását mind tetten érhetőbb módon politikai szempontokat preferálva – esetenként sokszor szakmai érvek elé helyezve - kísérli meg. A szelekcio pozitív és negatív értelemben is tetten érhető Előbbire az esélyegyenlőséget kikerülő támogatási mechanizmusok működtetése, utóbbira - olykor meggyőződésből, máskor vélt vagy valódi elvárásoknak engedve – a büntetőjogi felelősségre vonási gyakorlat egyoldalúsága kínál számos példát.

Mindezt igazolandó, a mai áttekintésben röviden vázolólok a gazdasági bűncselekmények utóbbi években jellemzővé vált arányait, strukturális jellemzőit, majd ígéretemhez híven néhány kritikai megjegyzést fűzök az állami neo-paternalizmus büntetőjogban érzékelhető természetrajzához. Végül megvizsgálom, van-e még, lehet-e még esély gazdaság és erkölcs legalább részbeni egymásra találására.

II.

A legjellemzőbb gazdasági bűncselekmények alakulása 5 év távlatából a következő táblázattal ábrázolható⁷.

	Gazdálk. rendjét sértő bcs.	Pénzham.-, bélyegham., bankkártya	Fogyasztók, gazdasági verseny	Költségvetési csalás (2013-ig adó)	Az előző oszlopok összesen	Összes ismertté vált bcs.
2010	4805	9346	385	2075	16.611	447.000
2011	4663	11931	10219*	1602	28.415	451.000
2012	2010	16197*	216	1555	19.978	472.000
2013	1439	5218	957	2178	9792	378.000
2014	1292	2031	169	2284	5776	330.000

⁷ Tájékoztató a 2014. évi bűnözésről. Legfőbb Ügyészség, Budapest, 2015.

A néhány torzító tényező (pl. egy 2011-es üzleti titoksértési sorozat⁸, 2012-ben egy kiugró számú bankkártyával visszaélés) ellenére a tendenciák kirajzolódnak. Látható, hogy az ismertté vált gazdasági bűnözés fogyása évekig nagyobb arányú volt, mint az őszbűnözés csökkenése.

Ennek ellenére pl. a csődbűncselekmények száma stagnált (évi kb. 300), s érdemben a leginkább meghatározó költségvetési csalások (korábban jórészt adócsalások) száma sem változott.

Az utóbbi három év jelentős visszaesése nem magyarázható meg a tartalmukban alig változó gazdasági bűncselekmények átstrukturálásával. A megalapozott következtetésekhez további vizsgálatokra és talán hosszabb tendenciák elemzésére van szükség. Tény, hogy meg kell nézni azt is, mennyiben hat ki a csökkenésre a látencia, a bűnüldözés szakszerűségének hanyatlása vagy az ügyfeldolgozó kapacitás fenntartása érdekében alkalmazott elhárítási mechanizmus.

A legfőbb ügyész most nyilvánosságra hozott éves beszámolója szerint 2015-ben az őszbűnözés további 15 százalékos visszaesése mellett a gazdasági bűncselekmények csökkenésének tendenciája minden esetre megállt, sőt, mintegy 30 százalékkal több e körbe tartozó bűncselekményt regisztráltak, mint 2014-ben⁹.

E legfrissebb adatokat is figyelembe véve kevésbé látványos változásokat mutat a gazdasági bűnözés őszbűnözésen belüli aránya:

	2011	2012	2013	2014	2015
Összes ismertté vált bűncselekmény	451.000	472.000	378.000	330.000	280.000
Összes ismertté vált gazdasági bcs.	32.490 (egyetlen ügyben közel 10.000 bcs.)	24.001	11.390	5970	7710
%	7,2 %	5,0 %	3,0 %	1,8 %	2,7 %

Az indokolt korrekciók után az össz-kriminalitáson belüli arány 3 százalék körüli, ami szinte rendszereken átívelő tradíciónak is tekinthető (1965: 2,3 %, 1975: 2,4 %, 1985: 2,9 %).

⁸ A statisztikai adatok – több éves tendenciát vizsgálva – feltétlenül alkalmasak bizonyos következtetések levonására. A hirtelen történt jelentős változások okait azonban vizsgálni kell. Itt a kiugróan magas számot egy a debreceni biztosítási ügynök esete okozta. A vádlott csak a saját maga által szerzett ügyfelek számítógépes adataihoz férhetett hozzá, de jogosulatlanul megszerezte a biztosító gépjármű-felelősségbiztosítással rendelkező valamennyi ügyfelének adatait. Ez mintegy 9700 személyt jelentett. El is kezdte ezeket a személyeket - az általa megszerzett lakcím, telefon stb. - ismeretében felkeresni, hogy olcsóbb ajánlattal átcsábítsa őket egy konkurens biztosító céghez. Az ügyészség tehát 9700 rendbeli cselekmény miatt emelt vádat. Az ügy járulékos érdekessége, hogy ugyan a legfőbb ügyész az országgyűlési beszámolójában a gazdasági bűncselekmények számának drasztikus, mintegy 50 %-os emelkedéséről beszélt, erről az ügyről hallgatott, s a magyarázat csak egy évvel később jelent meg. Az ügynököt végül 8 hónap 2 évre felfüggesztett büntetésre ítélték.

⁹ http://ugyeszeg.hu/pdf/ogy_besz/ogy_beszamolo_2015.pdf (2016. szeptember 10.)

Ugyanakkor a gazdasági bűnözés súlya, következményei, az utóbbi évtizedben egyre aggasztóbb adatokkal szembesítik a kutatót. A helyzetet a bűncselekményekkel okozott (és megtérült) károk nagyságával, illetve arányával lehet érzékeltetni.

	Gazdasági bűncs. (érték – milliárd Ft)	Megtérült (%)	Vagyon elleni bűncs. (kár- milliárd Ft)	Megtérült (%)
1995	11	21	71	9,8
2000	31	19	96	6,9
2005	30	12,1	104	13,1
2006	44	7,5	95	7,6
2007	54	34,7	117	6,1
2008	46	8,2	101	11,3
2009	42	7,2	102	7,3
2010	34	12,2	140	8,5
2011	34	5,1	124	7,7
2012	37	4,3	112	8,5
2013	65	5,1	166	12,6
2014	81	2,8	118	9,3

Mint láttuk, 2011 óta (a tavalyi évtől eltekintve) folyamatosan, a korábbi egy ötödére esett vissza az ismertté vált gazdasági bűnözés, ám ugyanakkor – állandó növekedés mellett – több mint kétszeresére nőtt az e körbe tartozó bűncselekmények elkövetési értéke. Némi egyszerűsítéssel, de a tendenciát még határozottabban érzékeltetve, az egy bűncselekményre eső elkövetési érték majdnem tizennégyszeresére nőtt.

A megtérülés mutató talán még soha nem volt olyan alacsony, mint 2014-ben, amikor nem érte el a 3 százalékot. 2015-ben tehát a regisztrált gazdasági bűnözés csökkenése megállt. Ám sajnos az itt bemutatott szinte katasztrófálisnak minősíthető folyamat a jelek szerint nem: tavaly egyedül a költségvetési csalások elkövetési értéke meghaladta a 100 milliárd forintot, s az okozott vagyoni hátrány mindössze 4 és fél százaléka térült meg. A bűnözés kifizetődő üzletág.

Amíg ezen nem tudunk változtatni, folytatódik a mélyrepülés, a légi katasztrófa perspektíváját is felvillantva. Szögezzük le azt is, hogy a 2012 júliusától bevezetett vagyon-visszaszerzési eljárás egyenlőre teljességgel hatástalan, pusztán dekorációs elem.

III.

S most néhány szót az állami paternalizmus újjászületéséről és megerősödéséről.

A *jogalkotásban* mindez elsősorban az indokolatlan túlszabályozásában jelentkezik. Mintha olykor nosztalgikus érzés fogná el a jogalkotót, aki – miközben persze elméletben továbbra is hitet tesz a büntetőjog ultima ráció-jellege mellett, futószalagon dönt az erejét, mindenhatóságát demonstráló (de legtöbbször tényleg csak demonstráló), sokszor pusztán adminisztratív szabályok Btk-ba emeléséről. Harcot hirdet a betegállomány alaptalan igénybe vevői ellen (395. §), holott semmi akadálya nem lenne, hogy a legfeljebb évi pár tucat, esetleg tényleg büntetést érdemlő táppénzcsalót a költségvetési csalás bűncselekménye segítségével üldözze. Kriminalizálja a „megfelelőség nem megfelelő tanúsítását” (416. §), hogy azután az évek során egyetlen ilyen esetet tudjon felmutatni. Szabadságvesztéssel fenyegeti a fogyasztó hiányos tájékoztatási kötelezettségét (396. § (7) bekezdés) vagy intézkedési tervek megküldésének elmulasztását (363. § (2) bekezdés). Jogot formál arra, hogy csődközeli helyzetben – de csakis ekkor – kiemelt stratégiai jelentőségűvé nyilvánítson cégeket, s így súlyosabban büntesse a vezetőit. Elkövetési magatartásnak tekinti „színlelt gazdasági tevékenység végzését” (374. §), aminek pontos mibenlétére máig nem bírtam rájönni. Egyvalakinek mindenestre legalább sejtése lehet erről, mert sikerült a hatályba lépés óta eltelt években egyetlen gazdasági csalásnak minősített tett nyomaira bukkannom a statisztikai kimutatásokban.

Nem alaptalan az a következtetés, hogy a hasonló túlszabályozás a hatékony koncepció hiányát, a jogi környezet gyengességét, az ötleteknek engedő tekintélyelvűséget mutatja.

Súlyosabb a helyzet a *jogalkalmazásban*, ahol az állam fokozódó aktivitása folyamatosan erősíti azt a gyanút, hogy az állami szerveket, a rendőrséget, a NAV-ot és az ügyészséget 60 év után ismét a politikai küzdelem eszközeként, a politikai ellenfelek eltávolítására, vagy legalábbis kompromittálására próbálják felhasználni. Erre két bűncselekményt tekintenek legalkalmasabbnak, a *hivatali visszaélést* és a *hűtlen kezelést*. Minthogy az utóbbi tágabb értelemben jellemzően szintén gazdasági bűncselekménynek minősíthető, vizsgáljuk meg ezt kicsit alaposabban.

A vagyonkezelői kötelezettségek rendszere akkor alakult ki, amikor a társadalmi-gazdasági fejlődés bizonyos fokán a tulajdonosi és a gazdálkodói szerepek elváltak egymástól, tehát már nem feltétlenül a tulajdonos maga végezte a gazdasági tevékenységet, hanem ezzel – a szükséges anyagi eszközöket is biztosítva – mást bízott meg. E megbízott feladata volt a gazdasági tevékenység kapcsán rendelkezésére álló vagyon megőrzése és gyarapítása, aminek értelemszerű feltétele, hogy a tulajdonos egyes részjogosítványait (birtoklás, használat) a részére átadja. A fejlődés további állomását jelentette, hogy a bankrendszer kialakulásával a vagyonkezelő sok esetben függetlenné vált a gazdálkodótól is, a vagyonkezelés hivatásszerű tevékenységgé vált, s ehhez önálló, fokozatosan szigorodó felelősségi rendszer társult.

A vagyonezelői jogviszony bizalmi alapon nyugvó kapcsolat a vagyone (általában, de nem feltétlenül erre szakosodott) kezelője és a megbízó között. E bizalmi viszony megsértése – jellemzően amikor a vagyonezelés nem a megbízott, hanem a vagyonezelő érdekeinek megfelelően történik – súlyosabb esetekben bűncselekmény megállapítását is eredményezheti.

A *vagyonezelést érintő* (konkrét) *kötelességzegés* ténye csak egyedi ügyek konkrét körülményeinek gondos vizsgálata alapján (elsősorban a vagyonezelésre feljogosító jogcím, jogalap és az abban rögzített teendők számba vétele révén) állapítható meg, hiszen alapvető különbségek adódhatnak pl. banki, befektetői betétesek, gondnokság alá helyezett, gazdasági társaságok vagy az állam, a minisztériumok, az önkormányzatok vagyoneának kezelése kapcsán. Nyilvánvalóan meghatározó szerepe van a tulajdonosi jogokat gyakorló és a vagyonezelő közötti kapcsolatnak is

A rendszerváltozást követő években fokozatosan háttérbe szorult a bűncselekmény eredeti funkciója: a prudens vagyonezelési szabályok büntetőjogi védelme. Helyette e vagyone elleni deliktumot egyre inkább a korrupció-gyanús tettek „kisegítő tényállásaként” vették igénybe. A jogtalan előny adását vagy elfogadását ugyanis a vesztegetések intim természete folytán nem lehetett bizonyítani, ám azt sokszor az objektív tények alapján is fel lehetett róni, hogy valamilyen „kötelességzegés” történt. (Ennek módszertanát a kölcsönös „közpénzügyi elszámoltatások” során igyekeztek folyamatosan továbbfejleszteni). A jellemző hűtlen kezelések miatti eljárások ezért idegen (jellemzően közösségi) vagyone oly módon történő megkárosításának gyanúja miatt folytak, hogy valamit „áron alul értékesítettek” vagy „áron felül vettek meg”. (Aktuálisabban fogalmazva: megrendelés esetén a közpénzből megvalósított beruházásokat túlszámolták, a közvagyone körébe tartozó vagyontárgyak eladása esetén viszont azokat áron alul értékesítették). Ennek pedig az volt a nyilvánvaló, de nem bizonyítható célja, hogy a reális és a tényleges ár közötti különbözetet (vagy annak egy részét) az eladó, illetve a vevő zsebbe visszakapja. Viszonylag magas számban indultak ilyen tetteket felróó eljárások, 1997-ben pl. kb. 500 feljelentést tettek, később a szám fokozatosan csökkent, ennek kevesebb, mint ötödére. Ez a fajta „hűtlen kezelés-típus” napjainkban sem tűnt el teljesen, ám a büntető eljárások kezdeményezői belátták, hogy a per ár- és ingatlanszakértők kétes kimenetelű vitájává degradálása gyakran nem éri el a kívánt célt.

A hűtlen kezelések „másodvirágása” az állami beavatkozások további erősödésével az utóbbi 6-8 évben vált markáns jellemzővé, igen sokszor nem is leplezett politikai felhangokkal kísérvé. Az ügyek közös jellemzője, hogy a bűnüldöző szervek egyfajta erősödő központi, „állami érdekekre” hivatkozva, a gazdálkodási tevékenység részletekbe menő (felül) vizsgálata alapján próbálják kifogásolni az általában a korábbi politikai ciklusokra eső vagyonezelői magatartásokat. A vagyone céljának, a vagyonezelés rendeltetésének, stratégiájának, perspektíváinak, olykor sajátos közegének ismerete nélkül (rosszabb és szerencsére egyenlőre ritkább esetben tudatos félreértelmezésével) a büntetőjog eszkörendszerétől remélik és várják annak megállapítását, hogy a vagyonezelés körébe tartozó ügyleteket másként, olcsóbban, gazdaságosabban lehetett volna megkötni, vagy bizonyos kiadásokat meg lehetett volna takarítani. Kétségtelen, hogy 2010 előtt, a jelenlegi ellenzék regnálása idején is kez-

deményeztek hasonló eljárásokat (gondoljunk a Keller-féle államtitkárság egyébként szintén megfeneklett ügyeire), ám az utóbbi években a mind mennyiségi, mind minőségi változás szembetűnő. A kvantitatív jellemzőket tekintve az országosan *ismertté vált* hűtlen kezelési ügyek száma ismét emelkedő tendenciát mutat, amit a következő táblázat szemléltet:

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016 első félév
64	72	54	75	97	92	85	87	101	58

Ebből azonban sok következtetés nem vonható le: a kimutatás minden regisztrált ügyet tartalmaz, így a mostani politikai ellenzék által tett feljelentéseket is.

Kvalitatív változásnak tekinthető azonban, hogy a korábbi ciklusokban miniszterelnök és miniszterek ellen nem indítottak eljárásokat, s az utóbbi időben mind gyakrabban találkozhatunk olyan politikailag is frekvenciált ügyekkel, amelyekről már kezdeményezésük idején lehetett tudni – legalábbis a szakmájukat igényességgel művelő büntetőjogászok tudták –, hogy nem vezethetnek érdemi elmarasztaláshoz.

A hűtlen kezelést persze a politikai ellehetetlenítés elérésére igen alkalmassá teszi, hogy a tényállási elemek általában nem „objektív”, egzakt kifejezések, hanem un „normatív” – vagyis egyfajta értékelést igénylő – fogalmak („vagyonkezelés”, „kötelességzegés”, vagy akár „vagyon hátrány”), s gyakran nem könnyű az okozati összefüggés bonyolult kérdéseiben sem azonnal eligazodni. Ez bizonyos mozgásteret kínál az egyoldalú, erőltetett értelmezések számára is. A feljelentőknek a hamis vád ódiúmatól sem kell tartaniuk, hiszen az csak valótlan *tényállítá-sokkal* valósítható meg, elfogadott *tények* jogi értékelésével nem. (Megjegyzem azonban, hogy mindez a rágalmazás megállapítását nem zárja ki, néhány felmentéssel végződött ügy után indított ilyen eljárás ezért talán csökkenthetné az alaptalan feljelentési készséget).

Ma az ebbe a körbe vonható hűtlen kezelési (vagy hivatali visszaélést felróvó) vádak többsége a bírák mértéktartó bölcsessége folytán még alaptalannak bizonyul, vagy jelentőségük formálissá csökken (a közismertek közül pl. a Molnár, Benedek, Hagyó, Kocsis, Hunvald, Szilvásy, Laborc, Juhász stb. elleni eljárások), akad azonban néhány a vádlottak

lejárataához legalábbis elegendő háttérrel biztosító ellenpélda is.¹⁰ A hasonló eljárások kimenetele tehát *teljes bizonyossággal* – éppen a szubjektív elemektől sem mentes értékelés lehetősége folytán – soha nem lesz teljes bizonyossággal prognosztizálható. Ez pedig sajnos életben tarthatja prosperálásukat.

¹⁰ A legutóbb, 2016 szeptemberében az utolsó ügyében is első fokon felmentett *Laborc Sándor* (az NBH volt igazgatója) ellen például csaknem tucatnyi feljelentést tettek, többek között hűtlen kezelést és hivatali visszaélést is felróva. Mindössze egyetlen, információgyűjtéssel kapcsolatos ügyben marasztalták el, ahol pénzbüntetést kapott, ez azonban elegendő volt lefokozásához, s így tábornoki nyugdíja megvonásához.

IV.

Ezúttal a közelmúlt nagyobb publicitást kapó büntető perei közül egyetlen eljárás valame-lyest részletesebb ismertetésére van csak módom, ez azonban szinte valamennyi hasonló ügy lényegét, természetrajzát, szemléletét megmutatja.

A korábbi honvédelmi minisztert az ügyészség szintén hűtlen kezeléssel vádolta. A tény-állás szerint kötelességszegése abban állt, hogy közigazgatási államtitkára részére a miniszté-rium keretéből bérlakást biztosított, később pedig engedélyezte ennek megvásárlását.

A gyanú és a vád a szokás szerint több évig folyó perben folyamatosan változott, már kezdetben is nehezen volt pontosan meghatározható, értelmezhető, ami mindvégig nehezi-tette a vádlottak megfelelő védekezését is. A feljelentésben és az ügy kezdetekor még azt is felróták, hogy a kedvezményezett jelentősen áron alul jutott egy értékes lakáshoz (a média persze leginkább erre volt fogékony). Később, az árképzési szabályoknak fillérre pontosan megfelelő vásárlás tényének kiderülése után, a nyomozás lezárásakor a vád az volt, hogy a II.r. vádlott lakásügyére jogszerűtlenül alkalmazták a katonákat érintő HM rendeletet (ami a konstrukciót lehetővé tette), ahelyett, hogy az állami vezetők lakáshoz juttatását szabályozó kormányrendeletet tartották volna szem előtt.

Amikor a II.r. vádlott nyilvánvaló „kettős jogállására” tekintettel ez a vád is tarthatatlan-nak bizonyult (lévén az államtitkár hosszú szolgálati viszonytal rendelkező, nyugállomány-ba vonulásáig katonának minősülő személy), a vádat az ügyészség a *megvásárlásra* történő kijelölés tényére szűkítette (ami elmaradása esetén „megtakarítást” eredményezhetett volna).

Az ügyben az első fokú felmentést másodfokon bűnösség megállapítása és felfüggesztett szabadságvesztés kiszabása követte. A bűnösséget kimondó Fővárosi Törvényszék megítélése szerint az államtitkár lakásügye kapcsán a miniszter tevékenysége „tudatos, személyre sza-bott döntések olyan sorozata volt, amely kizárólag egyéni érdekeket szolgált”.

A harmadfokú eljárásban senki nem vitatta, hogy minden jogszabály által lehetővé tett, akár kógens előírás alapuló, akár mérlegelési jogkörben biztosított döntés eredményezheti (a leg-több esetben eredményezi is) egyéni érdekek érvényesülését. Aligha vitatható, hogy a dolgozók minisztériumi keretből történő lakáshoz juttatása sohasem függetleníthető „egyéni érdekektől”, sőt kifejezetten azok érvényesítését szolgálja. Az e körben hozott döntések azonban pusztán emi-att nyilvánvalóan nem jelentenek egyszersmind feltétlenül vagyonnevelési kötelességszegést.

Ha a sajátos, speciális jogviszonyokat a jogi környezet, a jogi előírások részletesen és alaposan szabályozzák (részben bizonyos mérlegelési jogkört, mozgásteret is biztosítva a ve-zetőknek), akkor az ilyen döntés büntető eljárásokban történő felülmérlegelése „általános”, a konkrét körülményekből kiszakított valamiféle „generális vagyonnevelmi szempontokra” hivatkozva – nos, ez a megengedhetetlen (és akár metajurisztikus szempontok érvényesíté-sének gyanúját is felvető) paternalizmus.

A jogi kereteket tiszteletben tartó döntés nem feltétlenül és kizárólag akkor „rendeltetés-szerű”, ha függetlenül a speciális körülményektől a „leggazdaságosabb”, „legolcsóbb”, a „legnagyobb megtakarítást eredményező” megoldást keresi. Éppen azért biztosítottak a vezető számára diszkrecionális jogkört, hogy adott esetben akár egyéni (szolgálati, munkaszervezési stb.) szempontokat is mérlegelhessen. Ha ezt nem fogadnánk el, azt kellene mondanunk, hogy a miniszter egy olyan személy esetében, aki

- több évtizedes szolgálat viszonytal rendelkezik,
- vele bizalmas viszonyban álló helyetteseként évekig mellette dolgozott,
- most nyugállományba vonul,
- négy gyermek eltartásáról gondoskodik,
- előző vidéki lakását feladta és a korábbi munkáltatói kölcsönét visszafizette, mint-hogy az illető pályafutása végén, azt mintegy megkoronázva pár évig „állami vezetőnek” is minősült, csak egyetlen esetben járhat el „törvényesen”: ha megszünteti vele szemben a bérleti szerződést és az utcára teszi. (Ellenkező esetben „egyéni érdekek mentén herdálja az állami vagyont”.)

Nos, szerencsére nem ez történt, a harmadfokú felmentés pontot tett az ügy végére¹¹.

V.

S most már az üggyől függetlenül, a kérdéskör lezárásaként még valamit el kell mondanom állam, gazdaság és büntetőjog viszonyáról. Nem szeretném, ha bárki úgy értelmezné az eddig elmondottakat, hogy túlértékelem, abszolutizálom a piac önszabályozó szerepét, s az állami irányítás minden formáját károsnak tartom. Úgy vélem, bizonyos fokú állami szerepvállalásra feltétlenül szükség van, amint erre az előadás második részében, például a közpénzekhez való viszony jogi eszközökkel történő erősítésének lehetősége kapcsán is utalok majd. Ám ennek nem közvetlen, szinte napi adminisztratív beavatkozás útján, s nyilván még kevésbé büntető eljárások keretében történő „iránymutatások” révén kell megvalósulnia. Az állami szabályozók rendszerének ki kell jelölnie a gazdaság törvényes és hatékony működésének mozgásterét, például megfelelő, az egyoldalúságot és részrehajlást kizáró pályázati feltétel-rendszerek kialakításával, összeférhetlenségi szabályok következetes alkalmazásával, a szükséges ösztönzők, dotációk biztosításával és nagyon előrelátó, alapos ellenőrzési szisztéma működtetésével. A mindenható paternalizmust olyan „pater familias” szemléletének kell

¹¹ Megjegyzem, amikor az előző években gyakran amiatt aggódtunk, hogy a kormányzat beavatkozik az igazságszolgáltatás menetébe, fel sem vetődött, hogy ez a veszély esetleg fordítva sem zárható ki.

felváltania, amely „játszani is engedi gyermekeit”, a gazdaság szereplőit, de aki szigorúan a körműkre néz, ha elvtelen és igazolhatatlan előnyök szerzése révén, másokat letaposva próbálnak boldogulni.

VI.

A jogalkotás és a jogalkalmazás bírálata után végezetül kicsit magunkba is kell néznünk.

Hadd osszak ezért meg Tisztelt Hallgatóimmal néhány gondolatot a gazdasági morál szerepéről, ami már nem csak a gazdaság szűkebb értelemben vett résztvevőit, hanem valamennyiünket érinti.

Mindenek előtt tekintsük át röviden általánosságban jog, erkölcs és gazdaság viszonyát. Némi leegyszerűsítéssel azt szokták mondani, hogy a jog a társadalmi viszonyokat hierachikusan felépített, koherens, mindenki által követhető módon rögzített és szankcionált előírások rendszere révén szabályozza, az erkölcs ezzel szemben a társadalom „finomszerkezetére” vonatkozó – sokszor több, különböző megközelítésű –, jellemzően íratlan szabályok összessége.

Gazdaság és erkölcs viszonyát illetően két szélsőséges álláspont ismert. Az egyik az erkölcsi normák piactorzító, így rendszeridegen hatását hangsúlyozza, a másik viszont az etikai megfontolásokat következetesen a profitérdekek elé helyezi. A kényes egyensúly megtalálása nem egyszerű feladat.

Az *etika* normális körülmények között általában valamiféle közvetítő, kiegészítő, orientáló vagy éppen szelektáló szerepet tölt be a mindennapi gyakorlat és a jogi normák között. Nagy hagyományokkal rendelkező, valódi piacgazdaságokban viszonylag korán kialakultak az üzleti tevékenység alapvető erkölcsi szabályai. Ezek legritkább esetben írott szabályok, írásba foglalásukra nincs is szükség, hiszen magától értetődőek, szerves részei a gazdaság folyamatos működésének. Már-már nem is valamiféle etikaként, hanem a piachoz tartozás, a szerződéses viszonyok működésének elemi feltételeiként funkcionálnak. Ez hatja át a piaci résztvevők szemléletét, magatartását. Természetes, hogy a vállalt kötelezettségeket be kell tartani, a „pacta sunt servanda” elve nem csupán hangzatos szólam, hanem napi gyakorlat. Ugyanígy nyilvánvaló - nem is lehet másként -, hogy az üzleti tisztesség ellen vétő harácsolók ellehetetlenülnek; a fedezetlen hitel igénybe vétele, a hazardírozás, a gazdasági előnyök érdekében folytatott félrevezető, csalárd manőverek, a „bóvli” kiváló árucikként történő forgalmazása, a versenytárs védjegyének jogellenes utánzása, a bennfentes információk egyoldalú nyereséggé konvertálása, akár a versenytorzító kartell-megállapodások nyilvánosságra kerülése szükségképpen hitelvesztéshez, kiközösítéshez vezet. Az *elemi üzleti tisztesség* tehát rögzített előírások nélkül is a piacgazdaság mellőzhetetlen eleme. Így működhet számos

(tőlünk jellemzően távol eső) ország üzleti forgalma az „adott szó becsülete” alapján, így köthetnek milliós szerződéseket akár telefonon vagy a világhálón.

A XX. század második felében Magyarországon szinte ismeretlen volt a gazdasági morál tradicionális tőkés viszonyok között többé-kevésbé kiszámíthatóan funkcionáló fogalomkörre. Nem is volt igény a kialakítására, hiszen a gazdaságirányítási rendszer működtetésének filozófiája egyszerűen feleslegessé tette. A gazdaság erkölcsi szabályainak, az üzleti etika íratlan normáinak hiánya nyomasztó módon nehezedett a külső és belső gyámság alól felszabaduló hazai gazdaságra. S mint minden hiány, ez is gyorsan kitermelte a haszonélvezőit, akik nagyrészt ma is itt élnek közöttünk. A tehetősebbeket irigylik, vagy csodálják, és senki nem firtatja hogyan lehetett negyedszázada milliárdos vagyonokat megalapozni, később gyarapítani. Elfogadjuk, hogy rátermettséggel, töretlen szorgalommal, és kis szerencsével, s legfeljebb óvatosan gyanakszunk arra, hogy a hirtelen gyarapodásban bennfentes kapcsolatrendszer segítségével működő kíméletlenül törtető érdekérvényesítés is közrejárhatott. Nem etikai kódexekből rakták össze azt a lépcsőt, ami a spontán privatizáció kapuihoz vezetett. A „leggazdagabb magyarok” mai követői hatalmi pozíciók megszerzése, politikai helyezkedések révén jutnak gazdasági előnyökhöz, annak kamataiból kiépítve és fenntartva hálás alvállalkozóikat. A többség pedig „az élni és élni hagyni” elvének reményében belenyugvóan alkalmazkodik a helyzethez. Napjaink gazdaságának így egyre kevésbé van morális háttere, ezért a gazdaság jogi szabályozásának sincs erkölcsi fedezete.

Legtöbbször előre tudható, mi lesz egy közbeszerzési eljárás eredménye, ki nyer el egy beruházást. Ahol a gazdaság rendező elve a szerződések betartásának tisztelete helyett a „sorban állás”, vagy a „körbetartozások”; és a felszámolásból több hasznot lehet húzni, mint a termelésből; ahol munkaképes fiatalok tömegei külföldön keresik a boldogulásukat; ahol az íratlan üzleti etika tiszteletben tartása helyett az írott szabályok kijátszása a cél, ott valószínűleg illúzió gyors változásban bízni, vagy pusztán jogi (még inkább kizárólag büntetőjogi) eszközöktől csodát remélni.

VII.

Lehetünk-e ilyen körülmények között mégis optimisták?

Pár hete a miniszterelnök egy sajtótájékoztatón azt mondta, hogy „az optimizmus szép tulajdonság, de hogyha az ember a józan ésszel szembeállítja, akkor nem optimista lesz, hanem balek.”¹²

Nos, lehet, hogy ha nem politikai ciklusokban gondolkodunk, hanem hosszabb távon, akkor néha vállalni kell a balekságot is, ám aki erre esetleg kényes, állíthatja azt is, hogy esetünkben a legsötétebb diagnózis sem indokolhatja a józan ész kapitulálását, ellenkezőleg, éppen a józan ész, a messzebbre látás igénye alapozhatja meg a reményeinket.

Derűlátásunkhoz meg kell nyernünk a csendes többséget, s ebben bizonyára partnerek lesznek azok az okos, őszinte, jó szándékú, alapvetően tudásra és tisztességre szomjazó fiatal kollégák, akik – mint tapasztalom – itt is szép számmal vannak jelen, és mintha évről évre többen lennének. Akik nem félek a „nagy szavaktól”, hisznek egy tisztább, erkölcsösebb, kiszámíthatóbb világban.

Nagyon nehéz, csaknem lehetetlen a mindennapok sodrában megtalálni egyes etikai normák szigorú „zéró toleranciája” és a normaszegés jogosságát igazoló magatartások között kanyargó általában igen szűk ösvényt. A feltétlen őszinteség, nyíltság, előzékenység, segítő készség, önzetlenség és bizalom, a személyes érdekek korlátainak felismerése és figyelembe vétele rendre olyan helyzeteket eredményezhet, amelyek életidegenné tehetik, elszigetelhetik ezt a mentalitást. Bizonyára találkoztak már olyan, a cinizmusukat élettapasztalatként hirdető tanácsadókkal, akik szerint a mai világban, ha nem vagyunk résen, a hagyományos értelemben vett tisztesség az bizony tényleg a hülyeség, az alkalmatlanság szinonimájává válhat. Annyi igazság talán van ebben, hogy az erkölcsi szabályok nem öncélúak és nem légüres térben mozognak, mindig meghatározott, konkrét relációban érvényesülnek. A baj csak az, hogy sokan e relatív jellegre hivatkozva vélik igazolhatónak a normák elemi alapjainak mellőzését is.

Mindenki tudja, tapasztalja, hogy naponta kisebb-nagyobb kérdésekben válaszút elé kerülünk. Ám legyünk őszinték: a legtöbbször azért tudjuk mi a helyes, s hol a határ. S legtöbbször esetében reményeim szerint nem félelemből, hanem meggyőződésből fakad, hogy nem veszünk részt korrupciós kapcsolatokban, nem plagizálunk, s nem adunk el tízoldalas összeollózott fércműveket álmegbízóknak horribilis összegért, annak fejében, hogy a pénz felét (vagy 90 százalékát?) visszajuttassuk neki. Meglehet, mi oktatók, az egyetemi géppapírnak nem minden egyes lapját használjuk kifejezetten egyetemi célokra, mint ahogy az egyetemi számítógépet sem. Előfordul az is, hogy meglévő pályázati pénzekhez keresünk munkát (félve, hogy az kü-

¹² A miniszterelnök sajtótájékoztatója Szerbiában, 2016. szeptember 5. <http://www.miniszterelnok.hu/orban-viktor-sajtotajekoztatoja-aleksandar-vucic-szerb-miniszterelnokkal-tortent-targyalasat-kovetoen/> (2016 szeptember 10.)

lönben elvész), s nem csak a konstruktív munkához pénzeket. Ám azt már nem tennénk meg, hogy a szolgálati gépkocsizhoz (ha egyszer ilyenünk lenne) járó üzemanyag-kártyával (ha még azt is kapnánk) a magánautónkba is tankoljunk. S lehet, hogy még off-shore céget sem alapítanánk, mert tudjuk ugyan, hogy a büntetőjog nem bünteti, s adócsalás nyílt cégalapítással nem, csak az adóhatóság megtévesztésével követhető el, de érezzük azt is, hogy elég nagy disznóság, ha valaki nem ott viseli a közterheket, ahol a tevékenységéből származó nyereséget realizálja.

Az etikailag helyes magatartás kialakulását a jog is segítheti. Tapasztalhatjuk, hogy ha a gazdasági élet egyes magatartási szabályai alapvetően erkölcsi előírásként fogalmazódnak is meg, ezeket igen sokszor támogatják konkrét jogi előírások is.

Az Üzleti Etika Intézete pár éve Londonban közzétett egy un. „etikai katalógust”, amely az üzleti élet legfontosabb szabályait gyűjti csokorba.¹³ Ezek közül a fontosabbak:

a) A fogyasztókkal szemben

- megfelelő minőség folyamatos biztosítása,
- a hamis reklámok tilalma,
- garanciavállalás, szerviz biztosítása,
- a fogyasztók korrumpálásának elkerülése,
- a fogyasztók személyét érintő információk bizalmas kezelése.

b) A tulajdonosokkal és a befektetőkkel szemben

- a különböző tulajdonosi és befektető csoportok egymás elleni kijátszásának tilalma,
- pontos mérleg- és eredmény-kimutatások.

c) Az alkalmazottakkal szemben

- a személyiség maradéktalan tiszteletben tartása,
- a diszkrimináció bármely formájának tilalma,
- tiszta, biztonságos, egészséges munkahelyi környezet biztosítása,
- munkaerányos, az iparág fizetési színvonalának megfelelő és méltányos javadalmazás,
- az alkalmazottak informálása és a személyüket érintő döntési folyamatokba történő bevonása.

d) A szállítókkal szemben

- kölcsönös bizalom a tartós kapcsolatok érdekében,
- pontos, korrekt fizetés.

¹³ Első változata a HVG 1994. március 12.-i számának „Gazdaság és etika” mellékletében is olvasható volt, azóta az Intézet a honlapján (www.ibe.org.uk) folyamatosan bővíti és aktualizálja.

e) A kormánnyal szemben

- pontos közteherfizetés.

f) A versenytársakkal szemben

- a tisztességes verseny szabályainak betartása,
- hitelrontás elkerülése,
- üzleti titkok tiszteletben tartása.

g) A helyi közösségekkel szemben

- munkalehetőségek teremtése,
- támogatás, szponzorálás.

h) A természeti környezettel szemben

- környezetvédelem (felelősség a természeti erőforrásokért, a környezet integritásáért és a káros anyagok hatástalanításáért),
- természetvédelem (pl. tartózkodás az állatkísérletektől).

Könnyű belátni, hogy a legtöbb etikai követelményként megfogalmazott elvárt magatartásformának (pl. a korrupciómentességnek, a minőségvédelemnek, vagy akár a követhető számvitelnek) sokszor direkt, közvetlen büntetőjogi vetülete is létezik. A gazdasági morál által elvárt attitűdök tehát korántsem valamely jogon kívüli, vagy azon felülemelkedő elvárások, amikhez a tiszta és egzakt jogi gondolkodásmódnak, vagy imperatív normáknak nem lehet köze. A jogszabályok szemlélete, indokai, sőt egyes intézményei is erősíthetik, alakíthatják a piacgazdaság erkölcsi szabályait.

Büntetőjogásként azt kell mondanom, itt talán még vannak tartalékaink is.

Csupán egyetlen példával élve, noha soha nem voltam a kriminalizáció híve, a közpénzek fokozottabb büntetőjogi védelmét anyagi jogi eszközökkel is támogatnám.

Az ötlet persze nem új.

Még 1901-ben a Magyar Jogász Egylet tudományos gyűlésén az egyik előadásban a következők hangzottak el: „...a társadalmi viszonyok elfajuló fejlődéséből eredő szükségnek vélném a tágabb értelemben vett közvagyon ellen irányzott merénylet szigorúbb büntetését és külön minősítését. Mindenki észlelheti, hogy a bűncselekmények fejlődése ezen a téren öltött az utolsó évtizedben legnagyobb arányokat. [...] Okát abban találok, hogy a magánvagyon megtámadásában dolgozó tettes mindig több kockázattal dolgozik, mert a magános ember a saját vagyonát folytonosan ellenőrzi és védelmezi. Ellenben a közvagyonnál, ide sorozván a nagy közönségnek részvénytársaságoknál és szövetkezeteknél elhelyezett vagyonát is, a nagy közönség nem rendelkezik oly ellenőrző és felügyelő közegekkel, a melyek a magános ember hasonló működéséhez mért arányokban és erővel járnának el az összehozott közvagyon védelmében.

A büntetettek ezt igen jól tudják, ez a körülmény fokozza bűnözésük alkalmát. Ennélfogva indokoltnak tartanám, hogy szigorúbban sújtsa a törvény azt, a ki nagy mennyiségű közvagyonot lop, vagy sikkaszt, már csak azért is, mert az ily bűncselekmény sokkal több egyént és sokszor százszoros mértékben sújt, mint a magánosok ellen elkövetett vagyoni bűntényeknél.¹⁴

S ez bizony lassan 120 év elteltével *még inkább* így van. Szembetűnő, hogy az igazán jelentős botrányok kivétel nélkül akkor pattannak ki, amikor egy-egy megállapodás („szakértői díj”, „átvilágítás”, „esettanulmány”, „megvalósíthatósági terv”, „tanácsadás” stb.) ellentételezéseként, vagy uniós, esetleg állami pénzeket érintő pályázatok kapcsán a költségvetési csatornák nyílnak meg, vagyis amikor bizonyos szempontból (még) gazdátlan, átmeneti státuszban lévő pénzek egyéni érdekkörökbe kerülése, „magánosítása” folyik. Azok a közösségek vagy egyének, akik a munkájukból élnek, akiknek nem pályázati kiírások böngészése a főtevékenységük, és akik általában csak saját lassan gyarapodó (vagy csökkenő?) vagyonukkal gazdálkodnak, a szerződéses kapcsolataikban nyilván éberrel ügyelnek arra, hogy valóban csak indokolt költségeik legyenek. A saját pénzükre gondosan vigyáznak.

A közpénzek fokozottabb büntetőjogi védelmének gyakorlati megvalósítása persze nem egyszerű. Az erőteljesen kompromittálódott „társadalmi tulajdon” kiemelt szerepének megszüntetése, a tulajdoni formák egyenértékűségének elismerése¹⁵ tiltotta és bizonyos fokig ma is felvetheti a pozitív diszkrimináció tilalmát is. Ám a sorozatos negatív példák talán igazolják, hogy ezúttal másról van szó. A közvagyon kiválasztott réteg általi kisajátítása nem ugyanaz, mint ami annakidején a magánvagyon hatalmi kisajátításával létrejött állami és szövetkezeti tulajdon sokszor kistíliú „dézsmálása” volt, a „tiéd a gyár” elvének kabarétréfákban szereplő sajátos félremagyarázásával. Nem kívánom bagatellizálni a társadalmi tulajdon elleni korabeli bűnözést – mindent a maga idejében és helyén kell kezelniük – az azonban biztos, hogy annakidején elképedtek volna például az olyasfajta érvelésen, hogy a termelőszövetkezet munkagépeinek háztájiban, magáncélra történő használata, a vetőmag hazahordása azért nem kifogásolható, mert ekkor a traktor, vagy a termés „elveszti közvagyon jellegét”. Ma ilyen színvonalú „magyarázat” milliárdos közvagyonok magánosításakor hivatkozási alap. A határozottabb, az indokolatlan privilégiumok lehetőségét sem tűrő jogi környezet egyértelműbb helyzetet teremthetne.

Legalábbis jóval nehezebben lehetne arra hivatkozni – amit ma jól ismerünk rendőrségi és ügyészségi sajtótájékoztatókból – hogy „a jogi háttér eltérő értelmezése” alapozta meg a feljelentés elutasítását vagy éppen az erőltetett eljárás nyomán születő felmentő ítéletet. Az első esetben eszerint a feljelentő mérlegelt rosszul, a másodikban a bíróság.

¹⁴ VÁRADY Zsigmond: Észrevételek dr. Reichard Zsigmond úr törvénytervezetere. Különlenyomat a Magyar Jogászegyleti Értekezések XXIII: kötet 2. füzetéből, Budapest, Franklin-társulat nyomdája, 1901, 14-15 old.

¹⁵ Az Alkotmány 1989-ben módosított 9. §-a értelmében „Magyarország gazdasága olyan piacgazdaság, amelyben a köztulajdon és a magántulajdon egyenjogú és egyenlő védelemben részesül” A mai Alaptörvény csak a tulajdonhoz való jogot deklarálja, s a kisajátítást köti pontos kritériumokhoz (13. § (2) bekezdés)

VIII.

Jog és morál egymást erősítő jellegének igazolására végezetül érdemes felidézni a tisztességtelen versenyről szóló első hazai törvény, az 1923. évi V. törvénycikk indokolásának a korabeli jogszabály hatókörén messze túlmutató sorait. „Az erkölcs kategorikus imperativusának érvényesülni kell a kereskedelem és ipar terén lezajló küzdelemben is, ha nem akarjuk az egyéni önzést teljesen rászabadítani a forgalomra, ha nem akarjuk kiirtani a kereskedelem terén a tisztességes boldogulás lehetőségébe vetett hitet. Mert a tisztességtelen versenyben megvan az a beláthatatlan károk okozó társadalom-ellenes elem is, hogy nemcsak a közvetlenül megtámadott versenytársnak személyiségi jogait és vagyoni érdekeit sérti, hanem hogy magát és tisztességes versenytársait is választani kényszeríti a közt, hogy vagy tönkre menjenek, vagy hasonlóan tisztességtelen eszközökkel igyekezzenek céljukat elérni. Hogy a létfenntartás mindennél hatalmasabb ösztöne a versenytársakat többnyire az utóbbi lehetőség felé hajlítja, ez az egész közgazdasági életet fenyegető olyan veszedelemnek nyitja meg a perspektíváit, amelytől a hazai kereskedelemnek megvédelmezése elsőrangú állami feladat...”¹⁶

Tisztában vagyok vele, hogy az idézett gondolatok – közel 100 év elteltével – kétségtelen aktualitásuk ellenére helyenként kissé naivnak tűnhetnek. Valóban nem könnyű azt remélni, hogy napjaink kíméletlen és erőszakos nyereségahajhász szemlélete, az egyéni érdek kizárólagosságának hirdetése, a jobb piaci pozíciókért vívott eszközökben alig válogató küzdelem megfékezhető erkölcsi intelmekkel, sőt alakítható hatásukra. Mégis hinnünk kell benne, hogy a gazdasági morál feltámasztása, s annak szelektáló, példamutató, nevelő szerepe lehet csak egy prosperáló gazdaság alapja, és segítheti a gazdasági büntetőjog helyes szemléletének, megfelelő arányainak kialakítását is. Hinnünk kell benne, akár még bizonyos naivtás árán is. Mert meglehet, amit mi annak hiszünk, az másutt (tőlünk sokszor földrajzilag is, de a gondolkodásmódot tekintve biztosan igen távol álló országokban) nem naivtás, hanem magától értetődő, nem is mérlegelt, mert reflex-szerűen gyakorolt, a személyiség természetes részeként megnyilvánuló bizalom és tisztesség.

Ezzel kapcsolatban eszembe jutott *Tóth Tamás* egykori közgazdász professzor-társam egyik története.

Egy amerikai reklámszakember Ausztráliában dolgozott. Nyugtáit eldobálta, mivel odahaza megszokta, hogy a beváltott csekkeket – azok megőrzését előírva – a bank visszaküldi. Miután ilyet hónapokig nem kapott, bement a bankba érdeklődni. Megkérdezték tőle, mire kell, azt válaszolta, hogy a közlegő adóbevalláshoz, költségei igazolására.

¹⁶ A törvény miniszteri indokolását idézi *Szegő Izsó*, a tisztességtelen versenyről szóló monográfiájában (Budapest, 1932, 5-6. old.)

- Ne izguljon uram – mondta a bankhivatalnok – elég, ha bemutatja a csekkek letévése után a csekkfüzetében maradt ellenőrző szelvényeket, hiszen nyilván azon is feltűntette a kiadott összeget.

- De hiszen arra azt írok, amit akarok – mondta az amerikai.
A hivatalnok meglepődött, gondolkodóba esett, majd ezt mondta:

- Igen, ez lehetséges... Ez tényleg lehetséges!¹⁷

Amikor ezt először hallottam, persze mosolyogtam a tisztviselő gyermeklelkűségén. Aztán rájöttem, hogy inkább irigyelnem kéne. S remélem – ha az én időmben már nem is –, eljön az a kor, amikor utódaink a csekktulajdonosok eseteleges hasonló felvetéseire ugyanilyen őszinte rácsodálkozással reagálnak, mert már értelmezni sem tudják a tisztességet kikerülő lehetőségeket.

Ehhez bizonyára nem kevés idő kell.

Ralf Dahrendorf, neves szociológus írta, hogy a politikai rendszerváltás megvalósítható hat hónap alatt, a gazdaság átalakítására hat évre van szükség, ám a megfelelő etikai normákat és mintákat kiépítő és közvetítő civil társadalom létrejöttéhez hat évtized is kevés lehet¹⁸.

Fogjunk hát sürgősen hozzá, mert ennek csaknem felét már elvesztegettük.

¹⁷ TÓTH Tamás: Nemzetközi marketing., Akadémiai kiadó, Budapest, 2008. 47. old.

¹⁸ Idézi: FÖLDESI Tamás Jog, erkölcs, gazdaság. c. tanulmányában (In: Üzleti etika, Saldo kiadó, Budapest, 1994, 26. old.)